

KS. IRENEUSZ WERBIŃSKI
Włocławek

FORMACJA DUCHOWA CHRZEŚCIJANINA W ŚWIETLE ROKU LITURGICZNEGO

Sobór Watykański II zaliczył liturgię, a szczególnie Eucharystię, do podstawowych źródeł duchowości chrześcijańskiej¹ W tym stwierdzeniu Soboru kryje się myśl Kościoła, że uczestnictwo w liturgii w sposób zasadniczy i pierwszorzędny powinno wpływać na formację życia duchowego chrześcijan. Gdy natomiast weźmiemy pod uwagę naszą ojczyznę, to dotykamy tu tzw. białej plamy. Tylko niewielki procent wiernych w sposób ścisły łączy swoje życie duchowe z pełnym uczestnictwem w liturgii. Na to składa się wiele przyczyn, których nie można szczegółowiej omówić bez przeprowadzenia konkretnych badań w tym zakresie. Autor niniejszego artykułu dotąd też nie dysponuje takimi badaniami, stąd nie ma zamiaru ich omawiania, artykuł chce wskazać na to, że w rytmie roku liturgicznego jest niepowtarzalna szansa dla prawidłowej formacji życia duchowego każdego chrześcijanina.

Posoborowa reforma liturgii idzie w tym kierunku, aby ułatwić wiernym jak najowocniejsze w niej uczestnictwo. Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* mówi, że „[...] to odnowienie ma polegać na takim układzie tekstów i obrzędów, aby one jaśniej wyrażały święte tajemnice, których są znakiem i aby wierni chrześcijanie, o ile to możliwe, łatwo mogli zrozumieć i uczestniczyć w nich w sposób pełny, czynny i zbiorowy”². Poprzez uczestnictwo w liturgii na sobie można doświadczyć tego, że wszystkie wydarzenia zbawcze są wyrazem miłości Boga do człowieka, bo stają się historią duchowego życia chrześcijanina. Wchodzenie w bogactwo tej tajemnicy każe stawać wobec niej w pokorze, co nie powinno osłabiać siły poznania i wysiłku wejścia w nią, bo tu chodzi o „moje życie”

¹ DK 5.

² KL 21.

Rok liturgiczny ukazuje życie duchowe chrześcijanina w perspektywie rozwoju, który można zobrazować za pomocą spirali. Mądrość tego rozwoju polega na tym, że uaktualnianie przyszłości wykorzystuje doświadczenia przeszłości. Życie w roku liturgicznym jest formowane w ten sposób, że uczestnik liturgii ma możliwość korzystania z tego, co już dobrze zna i przeżywać to w sposób ciągle nowy. Te same zdarzenia historiozbowe, dzięki liturgii, stają się zdarzeniami w życiu duchowym konkretnego człowieka i ciągle są świeże, interesujące i niepowtarzalne. Można powiedzieć, że liturgia ubogaca i nadaje głębszy sens spotkaniom między osobami, o których psychologia mówi, że nie ma dwu spotkań takich samych. Rozwój i bogactwo cech osobowych sprawia, że każde spotkanie jest inne, tym bardziej jest to możliwe, kiedy wkraczamy na płaszczyznę nadprzyrodzoną – spotkania z Chrystusem. Wydaje się, że tylko zewnętrzny obserwator, nigdy uczestnik liturgii, będzie uważał, iż ukazywanie życia duchowego w perspektywie kolejno następujących po sobie lat liturgicznych jest nudne i nieciekawe. Podjęte zagadnienie jest bogate w treść i daje wiele możliwości omawiania go, z których autor wybiera drogę poszczególnych okresów roku liturgicznego.

I. PRZYGOTOWANIE DO PODJĘCIA FORMACJI

Liturgię Adwentu, Wielkiego Postu i Wielkiego Tygodnia można nazwać przygotowaniem chrześcijanina do tego, aby był zdolny podjąć formację życia duchowego.

1. *Adwent*

Odnowiony kalendarz liturgiczny z 1969 r. mówi, że „Adwent ma podwójny charakter, jest bowiem czasem przygotowania do Bożego Narodzenia, przez które Kościół czci pierwsze przyjście Syna Bożego do ludzi i zarazem jest okresem, w którym przez wspomnienie tego przyjścia duch kieruje się ku oczekiwaniu drugiego przyjścia u kresu wieków”³ W liturgii kolejność ta jest odwrotna⁴. W początkowej części Adwentu na pierwszy plan wysuwa się motyw oczekiwania na drugie przyjście Chrystusa zapowiadające ostateczny rozrachunek człowieka z Bogiem. Druga połowa Adwentu kieruje myśli wierzących na pierwsze przyjście Syna Bożego do ludzi. Choć czas Adwentu posiada jednolity charakter, to w liturgii dzieli się na dwa podokresy, z których każdy ma odręb-

Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza, nr 39.

⁴ B. N a d o l s k i, *Liturgika*, t. II, Poznań 1991, s. 111.

ne cechy, wyrażone w formularzach mszalnych i prefacjach adwentowych⁵ Pierwsza prefacja ożywia nadzieję na przyjście Chrystusa „w blasku swej chwały, aby nam udzielić obiecanych darów, których z ufnością oczekujemy”. Druga pobudza do przyjęcia Jezusa na wzór Maryi – z wielką miłością.

Czytania mszalne podejmują egzystencjalne i fundamentalne zagadnienia dla człowieka, którymi są: grzech i możliwość przewyciężenia go przez Chrystusa. Bóg wiedząc, że człowiek doświadczający grzechu nie jest w stanie od razu otworzyć się na prawdy przekazywane przez słowo Boże, stosuje wobec niego pedagogię przygotowawczą. Liturgia Adwentu obrazuje bogatą treść przygotowania na spotkanie z Panem w konkretnych postaciach: Izajasza, Jana Chrzciciela i Maryi. Izajasz jest wyrazicielem tęsknoty człowieka Starego Testamentu na przyjście Jezusa. Jan zamyka epokę starotestamentalną i otwiera Nowy Testament. Poprzez styl życia i słowa ukazuje, jak należy przygotować się na przyjście Pana. Do podstawowych cech jego postawy można zaliczyć pokutę i zerwanie z grzechem. Duchowość Adwentu, wskazując na ciągłość historii zbawienia, nawiązuje do grzechu, który miał miejsce u początku tej historii, ale bardziej koncentruje się na soteriologii. Widać to w postawie Jana, który za pomocą ascezy i surowego trybu życia odkrywa Chrystusa. To odkrycie jest podstawą do zrodzenia się w nim nowego człowieka. Tak więc uświadomienie grzechu domaga się ascezy, która jest środkiem do spotkania z Panem–Dawcą nowego życia. W życiu Jana można dostrzec głęboki sens ascezy chrześcijańskiej.

Szczególne miejsce w liturgii Adwentu zajmuje Maryja. Jej postawę oczekiwania można scharakteryzować jako pełną miłości, łagodności, modlitewnej gotowości i zarazem autentycznej mądrości⁶. Adwent akcentuje w postawie Maryi jako kobiety to, co określilibyśmy jako najwłaściwsze dla postawy chrześcijanina oczekującego na spotkanie Pana. W tym kontekście można zaryzykować stwierdzenie, że natura kobiety intuicyjnie wyczuwa prawdę, którą Bóg w sposób tak prosty wyraża w duchowości Wcielenia. Jakby dla przeciwwagi z przeszłości, gdzie bardziej akcentowano rolę pierwiastka męskiego w chrześcijańskim życiu duchowym, Kościół współczesny podkreśla rolę osoby, która zawsze w konkretach wyraża się płciowością, tzn. kobiecością lub męskością. W ten sposób główny akcent położony jest na osobowy charakter życia duchowego, w którym kobiecość i męskość spełniają właściwe sobie role i nie można powiedzieć, że któraś z nich jest ważniejsza. W tym też leży pewna mądrość liturgii, która chce przenikać w sposób komunikatywny do wszystkich spraw ludzkich, a szczególnie do życia duchowego. Należy zaznaczyć, że dowartościowanie ludzkiej strony duchowości chrześcijańskiej w niczym nie może

⁵ K. K o n e c k i, *Znaki czasowe – Adwent*, „Ład Boży”, 42(1986), nr 25, s. 2.

⁶ Ku czci Maryi w Adwencie sprawowane są specjalne Msze św. zwane Roratami.

umniejszać Boskiego wymiaru tejże duchowości⁷ Boski wymiar życia duchowego w liturgii Adwentu podkreślany jest przez motyw paruzji. Mesjańską paruzję wyraża uczta, która jest obrazem rekonstrukcji wszystkiego w Bogu⁸ Obietnice Boże, zrealizowane w Chrystusie, pozwalają już teraz uczestniczyć w obiecanych dobrach. Partycypacja wymaga czuwania i daje możliwość odrzucenia czynów ciemności, ponieważ „przybliżył się dzień”

2. Wielki Post

Czas Wielkiego Postu ma przygotować wiernych na przeżywanie Paschy⁹ W zadumie nad swoim życiem chrześcijanin, za pomocą liturgii, pogłębia odkrycie podstawowego doświadczenia swej egzystencji – kruchości i grzechu. Pomaga mu w tym już liturgia Środy Popielcowej. W zewnętrznym znaku posypania głów popiołem uzmysławia, że ciało ludzkie jest prochem i w proch się obróci¹⁰. Modlitwa podczas błogosławienia popiołu, którą celebrans odmawia przed posypaniem głów, mówi, że Bóg nie chce śmierci grzesznika, lecz jego nawrócenia, czyli właściwego przygotowania się do przeżywania Paschy. Kolejność ta jest bardzo ważna dlatego, że zanim zostanie człowiekowi uświadomiona jego kruchość i grzeszność, Bóg daje mu nadzieję i zachęca do otwarcia się w wierze na Jego moc, bowiem nawrócenie grzesznika leży w mocy Boga.

Liturgia Wielkiego Postu skupia się wokół trzech zasadniczych tematów: pokuty, chrztu i męki Pańskiej.

Według tradycji na pokutę składają się: modlitwa, post i jałmużna. Poprzez liturgię Wielkiego Postu Kościół zachęca chrześcijanina do intensywniejszej niż dotąd modlitwy prywatnej i wspólnotowej, która koncentruje się na rozważaniu owoców męki i śmierci Chrystusa. Udział w liturgii jest rękojmnią partycypacji we wszystkich tych owocach. Szczególnymi formami modlitwy wspólnotowej w tym czasie są: Droga Krzyżowa, Gorzkie Żale i uczestnictwo w rekolekcjach parafialnych. W liturgii Wielkiego Postu Kościół zwraca uwagę chrześcijan na to, aby w modlitwie pamiętali o tych, którzy najbardziej potrzebują Bożej pomocy i Bożego miłosierdzia¹¹ Wsłuchując się w słowa Chrystusa zauważamy, że grzech jest chorobą, która prowadzi człowieka do śmierci duchowej. Grzesz-

⁷ A. N o c e n t, *Célébrer Jésus Christ l'année liturgique. L'Avent*, Paris 1975, s. 48 nn.

⁸ Tamże.

⁹ KL 109.

¹⁰ Wyrażają to słowa towarzyszące posypaniu głów popiołem.

¹¹ K. K o n e c k i, *Znaki w liturgii. Okres Wielkiego Postu*, „Ład Boży”, 43(1987), nr 5, s. 1.

nicy więc najbardziej potrzebują Bożej pomocy i Bożego miłosierdzia i dlatego Kościół zaleca, aby w tym czasie modlić się za nich w sposób szczególny.

Obserwacja codziennego życia pozwala zauważyć, że ci, u których rośnie zainteresowanie sprawami doczesnymi a maleje zainteresowanie sprawami duchowymi, nie rozumieją znaczenia postu. Potrzebę i wartość postu trafnie wyraża czwarta prefacja wielkopostna: „Boże, Ty przez post cielesny uśmierzasz wady, podnosisz ducha, udzielasz cnoty i nagrody” Treść tej modlitwy wskazuje na to, że post pomaga opanowywać wady, wprowadzać w osobowość harmonię wewnętrzną, która jest podstawą otwarcia się na nawrócenie. Z postem teksty liturgiczne łączą jałmużnę. Sięgając do historii liturgii można się dowiedzieć, że chrześcijanie pościli, aby zaoszczędzone pieniądze ofiarować potrzebującym. Z doświadczenia Kościoła w tym zakresie można wyprowadzić wnioski, że żadna praktyka postna, w prawidłowo rozumianej formacji życia duchowego, nie może być sama dla siebie, ale zawsze powinna pomagać w pogłębianiu życia duchowego.

Przez długie wieki okres Wielkiego Postu był czasem bezpośredniego przygotowania katechumenów do przyjęcia chrztu, którego udzielano w Wielką Sobotę. Sobór Watykański II, będąc wierny wysuniętej przez siebie propozycji powrotu do źródeł, jednocześnie mając na uwadze to, że dziś chrztu przeważnie udziela się dzieciom, które są nieświadome tego faktu i że obecnie Wielki Post przestał być okresem przygotowania do chrztu, zwraca uwagę na ducha chrztu, którego trzeba ponownie odkrywać w życiu człowieka dorosłego. Intencja liturgii jest taka, aby człowiek dorósł w sposób coraz głębszy i bardziej świadomy przeżywał zapoczątkowane w chrzcie spotkanie z Bogiem jako osobą.

Kolejnym tematem liturgii Wielkiego Postu jest Męka Pańska. W miarę upływu czasu (począwszy od pierwszej Niedzieli Wielkiego Postu, a skończywszy na liturgii Wielkiego Piątku), coraz częściej i z większą siłą ten motyw pojawia się. Można powiedzieć, że w świadomości naszych wiernych zdominował on wszystkie inne w przeżywaniu liturgii Wielkiego Postu¹². Być może odpowiada to pewnym naszym cechom narodowym. Do jednej z charakterystycznych cech polskiej pobożności zalicza się uczuciowość. Wydaje się, że sprzyja ona rozważaniu cierpień Chrystusa jako „człowieka pośród ludzi” Chrystus zmartwychwstały wielu naszym wiernym wydaje się obcy i daleki. Teoretycznie gotowi są przyznać, że Uroczystość Zmartwychwstania jest najważniejszym świętem w ciągu roku, faktycznie jednak bardziej związani są z innymi świętami¹³. Do wielu wiernych nie dociera to, że w „sercu” chrześcijań-

¹² Przejawia się to w nabożeństwach Drogi Krzyżowej, Gorzkich Żali, kazaniach i pieśniach pasyjnych.

¹³ W. H r y n i e w i c z, *Chrystus nasza pascha*, Lublin 1982, s. 22 nn.

stwa powinna być Dobra Nowina o Chrystusie: cierpiącym, ukrzyżowanym i zmartwychwstałym. Stąd wielu teologów i duszpasterzy podejmuje wysiłek, aby przywracać równowagę i jedność misterii: krzyża, śmierci i zmartwychwstania. Dopóki chrześcijanie naprawdę nie uwierzą, że Chrystus przez swoją śmierć i zmartwychwstanie przewyciężył potęgę grzechu i grozę śmierci, dopóty będą przeżywać więcej lęku niż prawdziwej radości w wierze. Liturgia Wielkiego Postu przygotowuje chrześcijan do przeżywania radości paschalnej, bez której duchowość chrześcijańska byłaby okrojona o jeden z najistotniejszych elementów.

3. Wielki Tydzień

Wielki Tydzień rozpoczyna się Niedzielą Męki Pańskiej, potocznie zwaną Niedzielą Palmową. W świadomości wiernych Niedziela Palmowa kojarzy się z uroczystym i tryumfalnym wjazdem Jezusa do Jerozolimy, natomiast liturgia tego święta podkreśla również męczeńską śmierć Chrystusa i Jego wierną miłość do człowieka¹⁴. Wysiłek pogłębiający życie duchowe wiernych powinien iść w tym kierunku, aby łączyć symbolikę święta z postawami życiowymi. Znowu mało kto z wiernych wie, że udział w procesji z palmą w ręku powinien wyrażać gotowość pójścia za Jezusem, by miłością zwyciężać zło, które już się wyczuwa. Ten motyw pogłębiony jest w liturgii Wielkiego Czwartku, czego wizualnym znakiem jest obrzęd umycia nóg (por. J 13, 15). Liturgia i czytania biblijne w tym dniu koncentrują się na Eucharystii jako ofierze i uczcie miłości. Obnażenie ołtarzy po liturgii wielkoczwartkowej obrazuje obnażenie Chrystusa z szat. Obnażenie wskazuje na dwie postawy: negatywną postawę tych, którzy tego dokonują i prawidłową postawę Chrystusa jako odpowiedź na ich postępowanie. Chrystus nie broniąc się przed obnażeniem pokazuje, że całą nadzieję pokłada w Ojcu i w dobrach duchowych.

Punkt kulminacyjny zadumy nad cierpieniem i umieraniem mamy w liturgii Wielkiego Piątku. Zarówno atmosfera w świątyni, jak i akcja liturgiczna wprowadzają uczestniczących w głębię tej rzeczywistości. Modlitewna cisza i jednocześnie przeświadczenie całego człowieka, że wkrótce wydarzy się coś wielkiego, przedłużają się na Wielką Sobotę. Wielkosobotnie błogosławienie pokarmów podczas ciszy modlitewnej symbolizuje dziękczynienie za dar życia w wymiarze doczesnym i nadprzyrodzonym. Liturgia tego dnia wyraża wiarę w to, że ludzkie ciało, podtrzymywane darami ziemi, jest mieszkaniem dla Chrystusa zmartwychwstałego. W pełni tę wiarę chce umocnić liturgia paschalna. Można po-

¹⁴ K. K o n e c k i, *Wielki Tydzień*, „Ład Boży”, 43(1987), nr 8, s. 8-9.

wiedzieć, że liturgia Wielkiego Tygodnia w sposób intensywny streszcza duchowość Wielkiego Postu i wprowadza w duchowość paschalną.

II. PODSTAWOWE ETAPY FORMACJI

Najważniejsze i zarazem podstawowe etapy duchowości chrześcijańskiej ukazuje liturgia Bożego Narodzenia i Wielkanocy.

1. *Boże Narodzenie*

Liturgia bożonarodzeniowa rozpoczyna się nieszporami 24 grudnia i trwa do uroczystości Chrztu Pańskiego włącznie. Formularze mszy świętych z uroczystości Bożego Narodzenia mówią o potrójnym narodzeniu Jezusa: odwiecznym narodzeniu z Ojca, ziemskim narodzeniu z Maryi oraz duchowym narodzeniu w człowieku poprzez łaskę¹⁵. Można powiedzieć, że w zamyśle Bożym dwa pierwsze „narodzenia” zmierzają ku trzeciemu „rodzeniu” Bóg przychodząc na świat w osobie swego Syna oświeca umysły oczekujących Go, rozprasza ciemności zła, wszczepia w serca pokój i radość, które znajdują dopełnienie w liturgii paschalnej. Pokojem i radością jest ogarnięty nie tylko człowiek, ale zwierzęta i cały kosmos, co wyraża w sposób szczególny liturgia Wigilii Bożego Narodzenia. Liturgia bożonarodzeniowa podkreśla ludzki aspekt duchowości, Pascha zaś bardziej mistyczny wymiar.

Przyjęcie natury ludzkiej zmierza ku wprowadzeniu człowieka do uczestnictwa w naturze Boskiej, przywraca człowiekowi pierwotną godność, utraconą przez grzech. Ten motyw najpełniej wyraża liturgia Chrztu Pańskiego. Wskazuje na strukturę uczestnictwa całego człowieka w rzeczywistości Boga. Światło urzeczywistnia poznanie tej rzeczywistości, a moc Boża pozwala zaakceptować i wprowadzić ją w codzienne życie¹⁶. Bóg nieustannie zaprasza człowieka do współtworzenia historii zbawienia. Współtworzenie oznacza bycie potrzebnym, odkrywczym. Doświadczenie grzechu sprawia, że człowiek odkrywa również negatywną stronę osobowości. Dzięki wejściu Syna Bożego w życie ludzkie odkrywanie tego, co negatywne, nie przygnębia człowieka, ale pozwala wyjść ku temu, co pozytywne. Liturgia słowa w tym okresie nawiązuje do proroka Malachiasza, który na pięć wieków przed Narodzeniem Chrystusa mówił o opiece Boga nad światem symbolizowanej w skrzydłach, promieniach itp. (por.

¹⁵ T e n ż e, *Okres Bożego Narodzenia*, „Ład Boży”, 42(1986), nr 26, s. 4.

¹⁶ Trzecia prefacja bożonarodzeniowa.

MI 3, 20 nn.). „Nieskończony przyjął granice ludzkiej natury”¹⁷ To, co dla człowieka jest niemożliwe, jest możliwe dla Boga. Moc Boża uaktywniona w liturgii otwiera jej uczestników na wiarę, dzięki której może nastąpić przebóstwienie – zamieszkanie Boga w człowieku i to człowieku słabym, bezbronnym, mogącym ulec grzechowi. Bowiem nie z człowieka, ale z Boga jest owa przeogromna moc. Przyjęcie ludzkiej natury przez Słowo Odwieczne rozpoczyna urzeczywistnianie w bardzo konkretnej formie dzieła zbawienia¹⁸.

Niedziela w oktawie Bożego Narodzenia wskazuje na duchowość życia w rodzinie. Wcielenie jest owocem miłości i otwarcia się rodziny na Boga. Święto to nie ma własnej prefacji, ale bożonarodzeniową, co wskazuje na jego historiozbawczy wymiar¹⁹ Manifestuje też mesjańską świadomość Jezusa, która dojrzała w rodzinie. Oświadczenie dwunastoletniego Jezusa w świątyni jerozolimskiej, że powinien być w sprawach Ojca, wskazuje na dojrzewanie u Niego mesjańskiej świadomości. Świątynia dla Izraelitów była miejscem objawiania się Boga, a oświadczenie Jezusa jest wywołane postawą Maryi. Bogactwo symboliki tej uroczystości ukazuje rodzinę jako środowisko, w którym konstytuuje się podstawa osobowości, kształtują się prawidłowe relacje międzyosobowe. Scena w świątyni uwrażliwia rodzinę na doświadczenie Kościoła i na nadprzyrodzony wymiar życia w rodzinie. Sobór Watykański II mówi, że „w tym domowym niejako Kościele rodzice przy pomocy słowa i przykładu winni być dla swoich dzieci pierwszymi zwiastunami wiary i pielęgnować właściwe każdemu z nich powołanie, ze szczególną zaś troskliwością powołanie duchowne”²⁰. Podstawowym zadaniem rodziny jest misja strzeżenia objawienia i przekazywania miłości, będącej żywym odbiciem i rzeczywistym udzielaniem się miłości Bożej, ludzkości oraz miłości Chrystusa Kościołowi, Jego oblubienicy²¹. Uczestnictwo w liturgii niedzieli, w oktawie Bożego Narodzenia, zachęca rodzinę, aby tworzyła doskonałą wspólnotę życia i miłości.

Szczególnie po Soborze Watykańskim II podkreśla się, że wcielenie Syna Bożego od samego początku było ukazywane w liturgii w łączności z wszystkimi wydarzeniami Jego życia aż do zmartwychwstania, wniebowstąpienia i uwielbienia. Dar mirry, ofiarowany przez mędrców ze wschodu, wskazuje na śmierć. Jezus w tym samym ciele, co jest zrodzony, poniesie śmierć, zostanie pogrzebany, ale zmartwychwstanie. Teksty liturgiczne ukazują narodzenie Chrystusa jako początek kenozy. Wewnętrzną jedność wcielenia i krzyża ukazuje

¹⁷ Tamże.

¹⁸ L e o n W i e l k i, *Sermo 28, In nativitate Domini*, PL 54, 222.

¹⁹ N a d o l s k i, *Liturgika*, s. 100.

²⁰ KK 11.

²¹ FC 17.

liturgia słowa podczas okresu Bożego Narodzenia. Przedstawia ona w sposób syntetyczny całe misterium Tego, który narodził się w Betlejem, przyjął śmierć jako Baranek Paschalny i powstał z martwych. Uczestnictwo w liturgii i medytacja nad wydarzeniami z życia Chrystusa mogą dokonać tajemniczej przemiany chrześcijanina. Jest to kenoza ożywiająca – w chrześcijaninie Chrystus zwycięża śmierć przez swoją śmierć (por. Flp 2, 8). Kenoza ta bierze początek w samym Bogu. Wskazuje na to Jezus, który całą swoją istotą jest skierowany ku Ojcu (por. J 1, 1). Dzięki stwórczej mocy Bóg może przyjąć ludzkie ciało, postać służi i cierpieć. Jest to możliwe, ponieważ Bóg jest miłością (por. 1 J 4, 8). Autentyczną miłość Boga do człowieka wyczuwa się w Krzyżu, stąd już w fakcie Wcielenia jest o nim mowa. Można powiedzieć, że im autentyczniejsze i głębsze umiłowanie Krzyża, tym prawdziwsze życie duchowe chrześcijanina. Duchowość chrześcijańska zawsze łączy poziom życia duchowego z intensywnością w miłości osobowej.

2. *Pascha*

Liturgię paschalną zapoczątkowuje Wigilia Paschalna, oznaczająca „przejście”. Nawiązuje ona do nocy – czuwania narodu wybranego w czasie niewoli egipskiej i do przejścia Jezusa ze śmierci do życia. Chrześcijanie też tej nocy czuwają, modlą się wielbiąc Boga za historię zbawienia, która dzięki liturgii mocą Jezusa i Ducha Świętego jest kontynuowana w ich życiu. Liturgię paschalną tworzą: liturgia światła, liturgia słowa, liturgia chrzcielna i eucharystyczna. Płonący paschał, z wrytym krzyżem, pięcioma otworami z tkwiącymi w nich czerwonymi ziarnami kadzidła, zaznaczonym rokiem bieżącym oraz greckimi literami alfa i omega, symbolizuje zmartwychwstałego Pana.

Paschalna liturgia światła ukazuje drogę zbawienia. Dzięki niej chrześcijanin doświadcza mądrości krzyża (por. 1 Kor 1, 19-25). Przyjmując krzyż Chrystus „stał się dla nas mądrością od Boga i sprawiedliwością, i uświęceniem i odkupieniem” (1 Kor 1, 30). Przeżywanie z wiarą – wkomponowanej w liturgię paschalną – liturgii chrzcielnej w sposób najmocniejszy obwieszcza chrześcijaninowi, że gdyby Chrystus nie zmartwychwstał, człowiek na zawsze pozostałby w swoich grzechach (por. 1 Kor 15, 17). Co za tym idzie, nigdy nie osiągnąłby życia wiecznego. Liturgia paschalna wskazuje chrześcijaninowi, że otrzymał od Pana Życie z miłości, ale nie może zatrzymywać go tylko dla siebie (por. 2 Kor 5, 15; Rz 14, 7-9). Miłość i życie tylko wtedy, kiedy są otwarte i zmierzają ku rozwojowi, są w pełni prawdziwe i twórcze. Liturgia paschalna wprowadza człowieka w nowy wymiar, którym jest życie wolne od grzechu. Kościół ma świadomość, że realizacja tego wymiaru życia nie jest łatwa, chociażby ze względu na kruchość natury ludzkiej, dlatego modli się w

tej intencji do Boga. Prośbę o zrealizowanie nowej perspektywy życia – w wolności dzieci Bożych – wyrażają modlitwy odmawiane w czasie całej liturgii paschalnej. Szczególnie wymowne w tym względzie jest odmawianie litanii do wszystkich świętych podczas liturgii chrzcielnej. Chrześcijanie wzywają wstawienia tych, którzy też byli ludźmi słabymi, podlegali tym samym prawom, co każdy człowiek i zrealizowali obraz dzieci Bożych. Tym, który upoważnia do tej modlitwy cały czas, jest Chrystus zmartwychwstały. Bowiem On też był w pełni człowiekiem, cierpiał za nas z miłości, powstał z martwych i żyje u Boga, „aby wstawiać się za nami” (Hbr 7, 25).

Liturgia paschalna w sposób organiczny wprowadza chrześcijanina w duchowość konkretnych wydarzeń z życia Jezusa, które przez fakt przyjęcia chrztu i udział w liturgii stają się naszymi wydarzeniami. W liturgii chrześcijanin ma do czynienia nie z abstrakcyjnymi pojęciami, ale z osobową i konkretną rzeczywistością dotyczącą jego życia, stąd dla każdego uczestnika jest ona tak ważna. Udział i refleksja nad duchowością liturgii paschalnej wywiera jakościowy wpływ na życie chrześcijanina. Pozwala mu przełamywać najbardziej podstawowy lęk, którym jest lęk przed śmiercią. Daje podstawę do uwierzenia w eschatyczny wymiar życia, co w sumie wyzwala radość i wolność. Dotarcie do wnętrza człowieka, do jego świadomości, że Jezus go naprawdę kocha, istotnie wpływa na zaspokojenie dwu podstawowych potrzeb każdego człowieka, potrzeby miłości i bezpieczeństwa. Wielu psychologów jest zdania, że od zaspokojenia tych dwu potrzeb w dużej mierze zależy rozwój człowieka. Z pewnością można powiedzieć, że życie w perspektywie ducha liturgii paschalnej powinno mieć zasadniczy wpływ na kształtowanie się osobowości. Chrystus Paschalny jest najbardziej wyrazistym i uchwytnym centrum osobowym wiary chrześcijanina. Bez odniesienia do Niego jako Tego, który otwiera człowiekowi dostęp do tajemnicy Trójjedynego Boga, duchowość łatwo ulega tendencjom urzeczowienia, tym samym tracąc wymiar racji osobowych. Liturgia paschalna, wraz z nieodłączną od niej tajemnicą Ducha Świętego, w decydujący sposób przyczynia się do kształtowania duchowości danej epoki²².

Nadmierne refleksje nad cierpieniami Chrystusa prowadziły teologię duchowości do tzw. doloryzmu. Wynikało to z jednostronnego podejścia do męki Chrystusa, oderwanej od całości Jego życia, przepowiadania i działania. W duchu tego myślenia gloryfikowano samo cierpienie, śmierć, rezygnację i bierność wobec zła. Dostrzeżono to na Soborze Watykańskim II, dlatego Konstytucja o liturgii świętej, jak i cała odnowa liturgiczna po Soborze, próbuje przywrócić równowagę między wszystkimi wydarzeniami z życia Jezusa. Zrozumienie i udział w liturgii sprawia, że ani śmierć, ani zmartwychwstanie Chrystusa nie

²² H. O s t e r, *Le mystère pascal dans la pastorale*, Paris 1964, s. 8 nn.

są dla chrześcijanina jedynie kategoriami refleksji dogmatycznej, ale zachowują realizm wydarzeń. Bogata treść liturgii paschalnej powinna tworzyć centralny motyw obrazu życia duchowego chrześcijanina. Jezus będąc wierny swemu posłannictwu, jako pierwszy człowiek, dla drugich przeszedł drogę uniżenia i samowyrzeczenia do końca. Na podobieństwo ziarna, które jeśli nie obumrze, pozostaje tylko samo (por. J 12, 24), zgodził się utracić swoje życie, aby je znów odzyskać (por. J 10, 17) – w nowym wymiarze. W ten sposób liturgia ukazuje Chrystusa jako autentycznego człowieka, który w pełni po ludzku przeżywa całą egzystencję ze śmiercią włącznie.

Przeżywanie Paschy Chrystusa ma dokonywać się bez „kwasu złości i przewrotności” (por. 1 Kor 5, 8) oraz w pełnej czystości serca. Do takiego przeżywania Paschy ma przygotować chrześcijanina okres Wielkiego Postu. Śmierć i zmartwychwstanie stanowią centralne wydarzenie Paschy, ku któremu zmierzają całe dzieje zbawienia. Wielki Post zwraca uwagę chrześcijanina na jego dotychczasowe życie, wady, skłonność do grzechu itd. Liturgia od momentu zmartwychwstania kieruje jego uwagę w przyszłość, na możliwość panowania nad wszystkimi wadami, z grzechem włącznie. Zamyka ona czas wysiłku i zadumy, a mówi o radości i pokoju, który płynie od Zmartwychwstałego. Warto też zauważyć, że liturgia wskazuje na dwa przejścia: w wymiarze doczesnym – przejście ze śmierci grzechu do życia w łasce i w wymiarze eschatycznym – przejście do życia wiecznego. W wymiarze doczesnym liturgia akcentuje to, że przejście ze starego człowieka – grzechu do nowego – żyjącego w łasce nie może się dokonywać bez udziału człowieka (ze szczególnym zaakcentowaniem udziału w liturgii). Zmartwychwstały nieustannie działa podczas uczestnictwa w liturgii i w całym późniejszym życiu.

Liturgia wielkanocna łączy motywy chrystologiczne z pneumatologicznymi. Pascha stanowi oś duchowego życia chrześcijan, ale dopiero liturgia Zesłania Ducha Świętego konkretnie wskazuje na realizację i udzielenie życia. Liturgia Pięćdziesiątnicy akcentuje radosną obecność Zmartwychwstałego i objawia doskonałość człowieczeństwa Jezusa istniejącą w Nim od samego początku. Dopiero w świetle liturgii paschalnej – nowego życia i liturgii zesłania Ducha Świętego – radosnego wywyższenia zyskuje pełny sens asceza, cierpienie i krzyż.

III. FORMACJA STAŁA

Najdłuższy, czasowo biorąc, jest okres w ciągu roku, który nadaje pewną stałość formacji duchowej. Ma on dwie części: pierwsza rozpoczyna się w poniedziałek po Niedzieli Chrztu Pańskiego i trwa do wtorku przed Środą Po-

pielcową, druga zaś rozpoczyna się w poniedziałek po Niedzieli Zesłania Ducha Świętego i kończy się przed pierwszymi nieszporamai Pierwszej Niedzieli Adventu.

O charakterze i terminie liturgicznym „w ciągu roku” decydują przede wszystkim czytania biblijne. W tym czasie obowiązuje w czytaniach tzw. *lectio continua*. Okres w ciągu roku jest pomostem między dwoma biegunami duchowości – między Wcieleniem a Paschą. Jest on bardzo potrzebny, bowiem tak, jak w życiu duchowym jego kształt wykuwa się poprzez systematyczną pracę, tak też jest z rokiem liturgicznym. Aby formacja duchowa nie była monotonna w pierwszej części tego okresu, mamy dwa święta Pańskie, które kiedyś uważano za maryjne²³ W drugiej części przypada kilka uroczystości ruchomych²⁴. Należą one do świąt misteryjnych lub dogmatycznych²⁵ Wyżej wskazanymi motywacjami można też uzasadniać liczne wspomnienia o świętych zalecane w okresie, zwanym – w ciągu roku²⁶. Spośród świętych liturgia najpełniej ujmuje duchowość Najświętszej Maryi Panny, św. Józefa i Apostołów. Duchowość świętych w różny sposób uzupełnia misterium Chrystusa. W życiu świętych misterium Chrystusa uzyskuje konkretny kształt, bliski każdemu człowiekowi. Ukazuje ono bogactwo pod względem dyspozycji osobowych i wezwań na drogę powołania życiowego.

Dla wyrażenia ścisłej łączności życia danego świętego z Chrystusem, w dniu jego wspomnienia, w tekstach liturgicznych spotykamy wyrażenie „dzisiaj”, które oznacza dzień przejścia świętego z życia ziemskiego do wieczności. Zewnętrznym znakiem podkreślającym łączność życia świętego z misterium Chrystusa było celebrowanie Eucharystii na jego relikwiach. Ponieważ święci należą w pełni do Chrystusa, stąd w liturgii ich wspomnień znajdujemy też motyw, że cześć im oddawana jest również czią oddawaną Bogu. W życiu świętych wyraża się życie Chrystusa i Kościoła²⁷ Dzięki nim Kościół staje się konkretnym znakiem dla wszystkich ludzi. Może być takim znakiem dlatego, że ich miłość nie ma względu na osoby, ani przekonania, nosi więc znamiona uniwersalności. Święci wskazują, że źródło takiej miłości można odnaleźć jedynie w Chrystusie. Pod tym względem święci są świadkami Jezusa. Dotykamy tu bardzo bogatego wymiaru świadectwa, by je szczegółowo omówić, trzeba by przeanalizować

²³ Chodzi o święto Ofiarowania Pana Jezusa (2 lutego), zwane świętem Matki Bożej Gromnicznej i Uroczystością Zwiastowania Pańskiego, która w tradycji ludowej też ma wydźwięk maryjny.

²⁴ Uroczystość Trójcy Świętej, Ciała i Krwi Pańskiej, Najświętszego Serca Pana Jezusa, Przemienienia Pańskiego, Święto Podwyższenia Krzyża, Uroczystość Chrystusa Króla.

²⁵ Ich treścią jest jakiś aspekt z misterium Chrystusa lub dogmat.

²⁶ Są wśród nich męczennicy, wyznawcy, dziewice, duchowni, świeccy itd.

²⁷ Pierwsza prefacja o świętych.

wszystkie wspomnienia o świętych, co warto wziąć jako przedmiot osobnego studium.

*

Rok liturgiczny, tworząc jedno organiczne misterium, obrazuje różne poziomy i etapy rozwoju życia duchowego człowieka. Mówiąc o jedności misteriów chcemy przewycięzać dualistyczne myślenie o człowieku, jako duszy i ciele. Liturgia pokazuje człowieczeństwo Chrystusa od samego początku przeniknięte mocą niewidzialnego Bóstwa. Element ludzki i Boski w świetle duchowości Wcielenia i Zmartwychwstania do tego stopnia ukazuje się w perspektywie jedności, iż tworzy organiczną całość zmierzającą do uwieńczenia chwałą. Jest to zapowiedź przyszłej chwały człowieka zjednoczonego z Bogiem. Mając na uwadze to, że rok liturgiczny może pełnić służebną rolę w formowaniu życia duchowego człowieka jako osoby, możemy na niego spojrzeć w sposób dynamiczny. Bowiem, jak podkreślają psychologowie, jednym z podstawowych dążeń w życiu człowieka jest dążenie do rozwoju. Duchowość roku liturgicznego ujęta dynamicznie i w odniesieniu do dwóch, najważniejszych, jego okresów zmierza do swego, ostatecznego wypełnienia się. Być człowiekiem w świetle duchowości Wcielenia oznacza stawać się człowiekiem, korzystając z łaski Bożej. Duchowość tego faktu streszcza zbawcze działanie Boga w historii życia każdego człowieka. Przedziwne zjednoczenie Boga i człowieka we Wcieleniu skierowane jest ku tajemnicy Paschy i zesłania Ducha Świętego. Chrystus obecny w liturgii w sposób niepowtarzalny integruje całego człowieka. Na wzór Jezusa każdy, kto bierze udział w liturgii, może doznać przemiany, aby stać się, jak podkreśla liturgia posoborowa, mocą Ducha Świętego – nowym człowiekiem. Dawniej w liturgii moc przemieniającą chrześcijanina przypisywano Chrystusowi, natomiast w liturgii po Soborze Watykańskim II ten akcent przesuwa się w kierunku Ducha Świętego. Przemieniony nowy człowiek posiada nowe wartości, które nie powstają na drodze ewolucji, ale w pełni są dziełem Boga. Jest to nowy, stwórczy akt Boga.

Duchowość Wcielenia nie ukazuje pełnej perspektywy duchowości chrześcijańskiej. Dopiero w świetle Zmartwychwstania otrzymujemy pełny obraz duchowego życia chrześcijanina. Grzech i śmierć weszły w życie człowieka w wymiarze ciała, toteż w ciele dzięki mocy Chrystusa zmartwychwstałego zostały pokonane. Przechodząc przez śmierć, na wzór Chrystusa, istnieje łączność osobowa między tym, który żył na ziemi, a tym, który przez śmierć wszedł w nowy wymiar życia. Moc Chrystusa sprawia, że w nowym życiu ciało człowieka nie podlega już słabościom ziemskim.

Dzięki Chrystusowi Bóg udzielił ludziom możliwości współdziałania w tworzeniu życia w jego najgłębszych wymiarach. Najważniejszym elementem owego tworzenia w postawie duchowej jest miłość zmierzająca do zrealizowania się w pełni człowieka. Poprzez udział w liturgii Chrystus wchodzi w tak głęboką solidarność z człowiekiem, że można powiedzieć, iż już nie żyje człowiek, ale Chrystus w nim. Przebacząca miłość Ojca, wcielona w uwielbionym Chrystusie, staje się w pełni udziałem człowieka poprzez uczestnictwo w liturgii. Moc Chrystusa jest udzielona człowiekowi w liturgii jako dar wyzwolenia i rzeczywistej przemiany, której sprawcą jest On sam za pośrednictwem swego chwalebego człowieczeństwa oraz działania Ducha Świętego. Osobowy wpływ Chrystusa na człowieka uczestniczącego w liturgii ma moc przeobrażającą egzystencję ludzką już tu na ziemi i kieruje ją ku ostatecznemu spełnieniu. Liturgia sprawia to, że Chrystus od wewnątrz staje się mocą człowieka, mogącą doprowadzić dzieło rozwoju duchowego chrześcijanina do końca. Tylko wtedy, kiedy Chrystus staje się wewnętrzną mocą chrześcijanina, a ma to miejsce w liturgii, może on dorastać do pełni człowieczeństwa. W przeciwnym wypadku Chrystus byłby dla chrześcijanina wzorcem, zewnętrznym przykładem, którego chrześcijanin mógłby próbować naśladować własną mocą, co mu się nigdy nie uda. W tym kontekście dobitnie widać znaczenie liturgii dla rozwoju duchowego życia w człowieku.

Miłość jest zawsze proponowana człowiekowi przez Chrystusa w klimacie wolności tak, jak całe życie Jezusa było znakiem dobrowolnego i pełnego miłości poddania się woli Ojca. Św. Paweł wychwala posłuszeństwo Chrystusa posunięte aż do śmierci krzyżowej (por. Flp 2, 8). W posłuszeństwie Jezusa widać, że nie jest to uległość nakazom pochodzącym z zewnątrz, ale jedność z Ojcem w miłości sprawiła, że On natchnął i pociągnął Syna od wewnątrz, przez Ducha Świętego i wzbudził w Nim pełne miłości oddanie się. Dlatego cała egzystencja Jezusa naznaczona jest obecnością i działaniem Ducha Świętego (por. Łk 4, 1; Mt 12, 28). Niemożność zrozumienia i wyjaśnienia tej tajemnicy do końca nie oznacza, że ma ona charakter irracjonalny. Oświecona wiarą refleksja teologiczna jest w stanie wskazać na wiele motywów, które przemawiają za prawidłowością tego rozumowania. Człowiek jako osoba poprzez udział w liturgii, w wymiarze całego roku, przekracza siły natury stworzonej. Może w pełni oddać się Bogu, nie tracąc autentycznego kontaktu z doczesnością. Oddanie się Bogu czyni go wolnym w tym zakresie, że może używać dóbr ziemskich, nie uzależniając się od nich. Im głębsze zjednoczenie z Bogiem, tym realniejsze życie duchowe.

Liturgia zwraca również uwagę na to, że Chrystus zmieniając życie konkretnego człowieka, poprzez niego zmienia życie innych osób. Dobro, które Jezus wnosi do wnętrza konkretnego człowieka, ma szanse rozwoju w drugich. To

osobowe przenikanie rozbija krąg egoizmu i wprowadza we wspólnotę osób. Otwarcie ku drugiemu sprawia, że przyjmując życie duchowe w wymiarze daru, człowiek staje się rodzicem mającym wpływ na zrodzenie się tegoż daru we wnętrzu drugiego. Jeżeli dokonuje się to w klimacie wolności i miłości, wówczas można doświadczyć ojcostwa lub macierzyństwa duchowego, co powinno sprawiać człowiekowi wielką radość, że Bóg powołał go do współpracy w rodzeniu się życia duchowego u innej osoby.

Liturgia jest pełna symboli i obrazów, z których każdy wyznacza własną logikę myślenia, stąd próba zgłębienia duchowości chrześcijańskiej w perspektywie roku liturgicznego napotyka wiele trudności. Obrazowe pojęcia grzechu, ofiary, wyzwolenia, prześlągania i pojednania są przez teologów różnie wyjaśniane. W liturgii roku kościelnego nie znajdujemy syntezy teologicznej, która jednoznacznie określiłaby kształt duchowości chrześcijańskiej. Rok liturgiczny dowartościowuje integralność wyzwolenia człowieka, przemieniający wpływ Chrystusa ukrzyżowanego i zmartwychwstałego oraz rolę Ducha Świętego w formowaniu życia duchowego. Można więc powiedzieć, że liturgia w perspektywie roku liturgicznego daje przeogromne bogactwo możliwości formacji życia duchowego chrześcijanina.

FORMAZIONE SPIRITUALE DEL CRISTIANO ALLA LUCE DELL'ANNO LITURGICO

S o m m a r i o

La liturgia, soprattutto l'Eucaristia, è uno dei principali sorgenti di spiritualità cristiana. Ne segue che anche la formazione spirituale si compie nell'arco dell'anno liturgico.

Alla fasi preparatoria a una formazione spirituale conviene il periodo dell'Avvento, Quaresima e la Settimana Santa con le sue celebrazioni. I punti fondanti della formazione spirituale tramite la liturgia ci sono: Natale e Pasqua. L'approfondimento della vita spirituale, cioè la formazione permanente, si svolge durante il tempo ordinario, ricco dei diversi festeggiamenti misterici, mariani e dei santi.

Riassunto da p. Marek Chmielewski